

FORGÁCS BALÁZS¹A második világháború partizánharcai és ellenállási mozgalmai Európában²

Partisan Wars and Resistance Movements in the European Theatre of WW II

Absztrakt

A második világháború harcait tekintve a partizán hadviselés csupán mellékcselekmény volt, azonban néhány európai ország (Franciaország, Szovjetunió, Jugoszlávia) ellenállási mozgalma komoly eredményeket ért el a megszállókkal szemben. A tanulmány először összefoglalja a második világháború időszakában partizán hadviselésének jellegzetességeit, majd de Gaulle, Sztálin, Zsukov és Tito emlékiratai alapján bemutatja a francia ellenállás, a szovjet és a jugoszláv partizánok küzdelmeit.

Kulcsszavak: második világháború, partizán hadviselés, ellenállási mozgalmak, háborús emlékiratok

Abstract

In the World War II the partisan warfare was a sideshow but in some European countries (France, Soviet Union and Yugoslavia) resistance movements were really effective and powerful against the invading forces. The study at first sums up the characteristics of partisan warfare in the European theatre of WW II. After this the study presents the fights of the French Resistance, the Soviet partisan movement and Tito's partisans in Yugoslavia by using the war memoirs of Charles de Gaulle, Joseph Stalin, Georgy Zhukov and Josip Tito.

Keywords: World War II, partisan warfare, resistance movements, war memoirs

Tanulmányunkban a második világháború európai hadszínterén zajló harcok közül a Franciaországban, a Szovjetunióban és Jugoszláviában kibontakozó irreguláris fegyveres küzdelmek jellegzetességeit mutatjuk be, az eseményeket politikai és/vagy katonai területen

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar – National University of Public Service Faculty of Military Science and Officer Training, E-mail: foragacs.balazs@uni-nke.hu
ORCID: 0000-0001-5795-3281

² A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

irányító vezetők emlékiratainak segítségével. Nem áll szándékunkban az események részletezése, sokkal inkább a fenti országok területén zajló harcok sajátosságaira és azonosságaira igyekszünk majd figyelmet fordítani. A háborús emlékiratok hadtudományi forrásként való felhasználása kapcsán egy korábbi tanulmányunkban már megállapítottuk, hogy a háborúkat megélt politikai és/vagy katonai vezetők emlékiratai primer forrásként megke­rülhetetlenek az adott korszakot vizsgáló kutatók számára, azonban a forráskritikának különös hangsúlyt kell kapnia ezeknek a kordokumentumoknak felhasználásakor.³

A háború – Clausewitz által megfogalmazott kettős – direkt és indirekt jellege⁴ a második világhégés során is megjelent a harcokban: a szembenálló felek reguláris erőinek küzdelmei mellett a meghódított hátszágok területén sok helyütt bontakozott ki irreguláris fegyveres harc. Amint azt Mayer-Csejkovits Károly kiemelte, a hadviselés jellegére az adott nép kultúrája és haditechnikai fejlettsége mellett „...a mindenkori hadszíntér, tehát a földrajzi viszonyok, továbbá gazdasági tényezők, azután még maga az állami és társadalmi élet is”⁵ hatással van. A két világháború közötti Magyarország neves katonai szakírója azt is leszögezte, hogy a hadtörténelem tanulmányozása során „...a stratégia megnyilvánulásában határozottan két irányt ismerhetünk fel. És pedig aszerint, hogy a mindenkori hadviselésben milyen stratégiai alap gondolat vagy stratégiai célkitűzés vezetett. Ha az alap gondolat leküzdést tűzött ki céljául, akkor ez a célkitűzés megsemmisítést igényelt, és megsemmisítésen alapuló stratégiát eredményezett. Ha azonban a hadviselésben a megtartásra való törekvés, időnyerési vagy bizonyos előkészítő szándék dominált, amely lekötő, halogató vagy nagyobb szabású szándékolt állásharcokra vezetett, akkor a hadvezetés felmorzsoló vagy kifárasztó stratégiára törekedett.”⁶ Ez utóbbi stratégia jól megfigyelhető volt a második világháborúban kibontakozó irreguláris küzdelmek során is.

A második világháború időszakában az irreguláris erővel kapcsolatosan megfogalmazott hadtudományi tételek jelentős átalakuláson mentek keresztül, melynek legfőbb oka az volt, hogy míg korábban a reguláris erők és a felkelők közötti katonai kapcsolat nem volt szervezettek tekinthető, a második nagy háborúban néhány ország területén megtörtént az irreguláris csapatokkal való együttműködés keretének intézményesítése, valamint a felkelők regularizációja is; ez utóbbi feltétel valamennyi korabeli katonai szakíró munkájában megtalálható, így vált lehetővé, hogy – ahogyan Carl Schmitt fogalmazott – „...az irreguláris a reguláris segítségével legitimizálja magát.”⁷ A partizánok és ellenállók sikeres harcainak jelentősége a hidegháború időszakában mutatkozott meg igazán, amikor a gyarmatosítók elleni küzdelemben az egyre szervezettebb fegyveres erővel rendelkező függetlenségi mozgalmak sikeresen vették fel a küzdelmet a reguláris fegyveres erőkkel.

³ Forgács Balázs: Emlékiratok és hadikultúrák. *Társadalom és Honvédelem*, 11. (2007/3-4) 151–152.

⁴ Clausewitz, Carl von: A háborúról. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013, 31.

⁵ Mayer-Csejkovits Károly: A hadviselés és a hadvezetés történelmi fejlődése. *Magyar Katonai Szemle*, 1. (1931/10) 4. (Mayer-Csejkovits kiemelései.)

⁶ Uo. 19. (Mayer-Csejkovits kiemelései.)

⁷ Schmitt, Carl: A partizán elmélete. In: Uő: A politikai fogalma. Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, Budapest, 2002, 149–150.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

Az 1939 és 1945 közötti irreguláris harcokról általánosságban elmondható, hogy a németek és csatlósai – valamint a Távol-Keleten a japánok – elleni sikerek bizonyították a gerilla hadviselési mód létjogosultságát, valamint igazolták, hogy jelentős részben képesek kiegészíteni a döntő katonai győzelmet kivívó reguláris erők harcait. A megszállók elleni küzdelem igen változatos formában és intenzitással jelentkezett, a passzív rezisztenciától egészen a fegyveres harcig terjedt. A mögöttes területeken tevékenykedő ellenállók stratégiája alapvetően az ellenség kifárasztását célozta, valamint azt, hogy a tengelyhatalmak kénytelenek legyen erők egy részét elvonni a főhadszíntérről.⁸ Walter Laqueur megjegyezte azt is, hogy e küzdelmek – melyek igazán hatékonyá csak a háborús fordulat után váltak – katonai jelentősége eltörpült azok politikai oldala mellett, ugyanis a partizánok és ellenállók harcai visszaadták a megszállt országrész lakosságának önbecsülését, valamint serkentették a megszállókkal szembeni ellenállást.⁹

A kommunista pártok szerepe meghatározó jelentőségű volt ezekben a harcokban. Az 1943-ig a Komintern irányította politikai szervezetek a Szovjetunió ellen 1941. június 22-én indított német támadás után váltak igazán aktívá a tengelyhatalmak elleni küzdelemben, és fontos megjegyezni azt is, hogy ezek a pártok azonnal a fegyveres harcot választották a megszállókkal szemben. Pártszervezetük szigorú szabályozottsága gyorsan lehetővé tette a félkatonai szervezetek kialakítását, az illegalitásban eltöltött évek hatékonyá tették őket az irreguláris küzdelemben. A kommunistákat a fegyelem, elkötelezettség, valamint céljaik világossága kérlelhetetlen ellenfelekké tette.

A megszállók elleni harc keretei, méretei, hatásossága, valamint a harcokban részt vevők összetétele természetesen orszáfgüggő volt.¹⁰ A hadszíntér felszíni formái voltak azok a tényezők, melyek leginkább befolyásolták e harcok sikerességét: a hegyvidékeken, kiterjedt erdősségeken vagy mocsarakban az irreguláris erők könnyen kiegyenlíthették a felszerelésben, létszámban és a harceljárásokban mutatkozó aszimmetriát. A terep mellett fontos hangsúlyozni az évszázados történelmi és kulturális hagyományokat is, melyek Franciaországban, a Balkánon és a Szovjetunióban megalapozták az irreguláris harcok kirobbanását. A keleti és a balkáni hadszíntéren a harcok elkeseredettségét fokozta a németeknek a megszállt területek szláv lakossága elleni megszálló politikájának brutalitása is.¹¹

A FRANCIA BELSŐ ELLENÁLLÁS DE GAULLE EMLÉKIRATAIBAN

Charles de Gaulle (1890–1970) háborús emlékirataiban úgy tekintett a Franciaország területén kibontakozó ellenállási mozgalomra, mint amely az ország felszabadításában tevé-

⁸ Laqueur, Walter: *Guerrilla Warfare: a Historical and Critical Study*. Transaction Publishers, New Brunswick (NJ), 2004, 203.; Thomas, Nigel – Abbott, Peter: *Partisan Warfare 1941-45*. Osprey, London, 1983, 7.

⁹ Laqueur: i. m. 204–205.

¹⁰ Asprey, Robert B.: *War in the Shadows. The Guerrilla in History*. Vol. 1., Doubleday & Co., Garden City (NY), 1975, 409.; Laqueur: i. m. 206.

¹¹ Thomas – Abbott: i. m. 3.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

keny részt vállalva, a francia államot a győztesek s nem a vesztesek oldalán segít majd elhelyezni a háború utáni nemzetközi rendszerben.¹² Az általa 1940. június 18-án életre keltett Szabad Franciaország (*Forces Françaises Libres*) mozgalom 1942-től igyekezett mind erősebb befolyást kiépíteni a Franciaország területén önállóan megszerveződő ellenállással, melyben kulcsszerepet vállalt az egykori Chartres-i prefektus, Jean Moulin (1899–1943),¹³ majd a történész Georges Bidault (1899–1983).

De Gaulle mozgalmának jelképéül a lotaringiai kettős keresztet (Croix de Lorraine) választotta, mely jelképezte egyrészt a megszállók elleni kereszties hadjáratot,¹⁴ másrészt Lotaringia és Elzász felszabadítására, azaz a francia szuverenitás helyreállítására is emlékeztetett.¹⁵ Mozgalmát a britek és az amerikaiak vonakodva ismerték csak el, azonban a Szovjetunióval kötött szövetség 1941 nyarán megerősítette azt, és így létrejöhett a Francia Nemzeti Bizottság (*Comité National Français – CNF*), mint egyfajta emigráns kormány.¹⁶

A Franciaországon belüli ellenállás szinte a semmiből jött létre, de a szerveződését több tényező segítette: de Gaulle szerint az 1920-as és az 1930-as évek detektívhistóriái, a titkosszolgálatokat övező mitikus légkör megkönnyítette a toborzást, ugyanis „...1940-ben a felnőtt nemzedék egy része már eleve a titkos tevékenységhez vonzódott.”¹⁷ Az ország területén számos ellenálló csoport jött létre: a szinte megszámlálhatatlanul sok kisebb-nagyobb csoport közül a „Combat”, a „Franc-Tireur”, a „Libération-Sud” voltak a legnagyobbak, valamint a francia kommunisták által irányított „Franc-Tireur et Partisans”.¹⁸ Ez utóbbiaktól tartott leginkább de Gaulle, mert attól félt, hogy a kommunisták a háború végén szovjet befolyás alá terelik majd Franciaországot. A francia kommunisták németellenes tevékenysége a Barbarossa megindulása után vált igazán aktívvá, de akcióikon és szervezeteiken látszott, hogy tudatosan készültek erre. De Gaulle elismerte, hogy a kommunista ellenállás „bátran és hozzáértően” vett részt a harcokban, azonban azt is megjegyezte, hogy ők nem az ország függetlenségéért, hanem saját diktatúrájuk megteremtéséért munkálkodtak.¹⁹ A tábornok azt is elismerte, hogy ezek a csoportok voltak a leghatalmasabbak és legfegyverezettebbek, ők közvetítették a legérthetőbb üzeneteket az emberek felé,

¹² Tanulmányunkban csak részben érintjük a külső francia ellenállást, erről bővebben lásd Szűcs Anita: Mozgalomból állam? A francia ellenállási mozgalom szerepe a második világháborúban Szűcs Anita: Mozgalomból állam? A francia ellenállási mozgalom szerepe a második világháborúban. *Múltunk*, 59. (2014/3) 38–61.

¹³ Szerepéről így írt a tábornok: „Ez az ember aztán másfél év alatt nagy horderejű dolgot teljesített. Valóságos egységgé ötvözte az anyaországi ellenállást, amely egység fellépése előtt csupán jelképes volt.” de Gaulle, Charles: Háborús emlékiratok. Gondolat, Budapest, 1973, 197.

¹⁴ Ugyanez a metafora jelenik meg Dwight D. Eisenhower amerikai tábornoknak a második világháborúról írt visszaemlékezésének címében (Uő: Keresztes háború Európában. Ford. Auer Kálmán; utószó Juhász Gyula. Zrínyi, Budapest, 1982.).

¹⁵ de Gaulle: i. m. 69.

¹⁶ Szűcs: i. m. 48.

¹⁷ de Gaulle: i. m. 113–114.

¹⁸ Uo. 194–195.

¹⁹ Uo. 195.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

valamint hogy ők voltak azok, akik akár hatalmas véráldozat árán is folytatták a megszállók elleni küzdelmet, így nyerve meg a lakosság támogatását.²⁰ De Gaulle jelentős figyelmet szentelt a maquis-nak is. Ezeknek a gerillaharcot folytató csoportoknak a tevékenysége Franciaország olyan területein bontakozott ki, ahol kedvező terepviszonyok és a lakosság segítették harcukat, ahol a szövetséges gépek le is tudtak szállni, valamint ahol lazább volt a rendőri és a katonai ellenőrzés. A néhány tucat bajtársból szerveződő csapatok aszimmetrikus harcmódora az „üss és fuss” elvet követte, de tevékenységük a partraszállás után tervezetté és összehangolttá vált a szövetségesek reguláris csapatainak műveleteivel.²¹

A megszerveződött ellenállási góccokat kezdetben nem jellemezte összehangolt tevékenység sem a propaganda, sem a szamizdatok kiadása, sem pedig a hírszerzés területén. A megalakult akcióbrigádok önállóan hajtották végre rajtaütéseiket, a megszerzett hadianyag szétosztását és az emberek csempészését.²² A tábornok a belső ellenállást azonban egy közös szervezet égisze alatt képzelte el, így garantálva a mozgalom egységét, a belviszályok rendezését, a politikai pártok bevonását, valamint a kapcsolatot a CNF-fel.²³ A politikai oldal egysége mellett katonai téren is egységes, azonban kellő rugalmassággal bíró irányítást akart elérni, ugyanis egység hiányában például a gerillaháborút folytató maquis-k katonai akcióinak hatásosságát sokkal kisebbnek tartotta.²⁴ Nem lehet ezen csodálkozni, hiszen de Gaulle katonai múltja a hadseregben uralkodó rendezettségben gyökerezett, és az egységes működési célkitűzések, tervek a majdani franciaországi partraszálláskor is létfontosságúvá váltak.²⁵ Az egység 1943 első felében, Jean Moulin tevékenységének köszönhetően jött létre, amikor is a „Combat”, a Franc-Tireur”, valamint a „Libération-Sud” csoportokból megalakult az Ellenállás Egységes Mozgalma (*Mouvements unis de la Résistance – MUR*), majd a többi csoportot is integráló Ellenállás Nemzeti Tanácsa (*Conseil National de la Résistance – CNR*).²⁶ 1944. február 1-jén végül megalakították a Belső Francia Erőket (*Forces françaises de l'intérieur – FFI*), melynek legfőbb feladata a szövetségesek partraszállásának segítése, valamint az irreguláris csoportok regularizációjának megindítása volt.

A belső ellenállás szervezeteinek irányítását de Gaulle több ok miatt is szerette volna a saját kezében összpontosítani: egyrészt mert fél attól, hogy ha ő nem teszi ezt meg, akkor majd a kommunisták hajtják ezt végre,²⁷ másrészt ez biztosította azt, hogy a belső ellenállás a francia nemzeti parancsnokszághoz kapcsolódjon, így éreztetve velük annak súlyát,

²⁰ Uo., 222.

²¹ Uo. 415–421. A partraszállást megelőző hónapokban a „zöld” terv a hátsországi vasutak, a „lila” terv a távirati és telefonösszeköttetés, valamint a földalatti kábelek megsemmisítésére, a „teknősbéka” terv az utak arra alkalmas helyen történő elvágására, míg a „kék” a villanytelepek elpusztítására született meg.

²² Uo. 191–192.

²³ Uo. 197–198.

²⁴ Uo. 198.

²⁵ Uo. 420.

²⁶ Szűcs: i. m. 50. A csoportokról lásd de Gaulle: i. m. 194., 294., 302.

²⁷ Uo. 351.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

azaz vezető és irányító szerepét. A tábornok a megyékhez és a közigazgatási körzetekhez katonai megbízottakat küldött, akiknek legfőbb feladata a kapcsolattartás és az együttműködés megszervezése, a kommunikációhoz elengedhetetlen rádiók biztosítása, a szükséges hadianyaggal kapcsolatos kérések közvetítése, valamint a központból érkező utasítások továbbítása volt. A katonai megbízottak mellett kineveztek egy országos hatáskörrel bíró felügyelőt, valamint a déli és az északi övezethez is rendeltek egy-egy felügyelőt.²⁸ Az egységről 1943 elején már így írt de Gaulle: „Franciaország területén pedig, minél többet szenvedett és minél tevékenyebben működött az ellenállás, egysége annál szorosabbra kovácsolódott. Egyébként az úgynevezett »szabad övezet« elfoglalása eltörölt néhány, korábban a két zóna között meglévő különbséget, és egységes összefogásra ösztönzött.”²⁹

A belső ellenállás végső célja a felszabadulás volt,³⁰ és ennek megfelelően stratégiáját az alábbiakban foglalta össze de Gaulle: „Az ellenség zaklatása, majd belföldi erőinknek kiválasztott pontokon történő harcba vetése, végül pedig a nemzeti felkelés, amelyet egy napon lángra akartunk lobbantani, abban az esetben érhet el jelentős eredményeket, ha szerves egészet alkot és összekapcsolódik a felszabadító hadseregek akciójával.”³¹ E sorokból kitűnik, hogy a tábornok Franciaország területén tevékenykedő irreguláris csoportok legfőbb feladataként az ellenség indirekt eszközökkel történő kifárasztását jelölte meg, és kiemelte az egységes, a reguláris fegyveres erőkkel történő együttes alkalmazásuk szükségességét is.

A belső ellenállás harcmodorát a kis csoportokban végrehajtott rajtaütések és szabotázsakciók jellemezték, melyek mellett a szövetségesek számára végrehajtott hírszerző és felderítő tevékenységüket érdemes kiemelni. Ez utóbbira de Gaulle 1944 májusát hozta fel példaként: a partraszállást megelőző hónapban 700 távirati és 3000 részletes jelentés érkezett Londonba Franciaországból, melyek segítségével ismertté vált a német csapatok, támaszpontok, raktárak, repterek és parancsnokságok lokációja, a térségben állomásozó német haderő létszáma és harci ereje, valamint a telepített aknamezők és egyéb védelmi berendezések helyzete. Ezeket az adatokat az aprólékos gondnal kiépített rádiórendszer biztosította a szövetségesek számára.³² A reguláris hadseregek katonái azonban mégis fenntartásokkal viseltettek e csoportok iránt, melynek oka az volt, hogy nem hittek a belső ellenállás irányíthatóságában. Az események azonban igazolták az ellenállókat, a közlekedési (főleg a vasúti) és híradó hálózat rombolásával képesek voltak az események befolyásolására.³³

²⁸ Uo. 419.

²⁹ Uo. 293.

³⁰ Lásd a Francia Nemzeti Bizottság 1942. június 23-án kiadott kiáltványa – uo. 200–201.

³¹ Uo. 192.

³² Uo. 443.

³³ Uo. de Gaulle leírta, hogy 1944 júniusában és júliusában a belső ellenállás 600 szerelvényt siklatott ki, a támadásokkal kb. 1800 mozdonyt és 6000 szerelvényt bénítottak meg. A vasúthálózat pusztítása késleltette a német erőknek a partraszállás utáni átcsoportosítását is: a német 11. páncélosadosztály a Szovjetunió területéről 8 nap alatt ért el vasúton a német–francia határra, azonban 23 napba telt, míg Strasbourgból Caen-be jutott. Uo. 445.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

A belső ellenállás egyre nyomasztóbbá vált a németek számára: „A kép teljessége kedvéért meg kell állapítani, hogy a németek állandóan maguk között érzik az ellenállókat, még akkor is, ha nem támadnak rájuk golyószórókkal és gránátokkal. Hálózataink figyelmét semmi sem kerüli el, ami a megszállókkal kapcsolatos” – írta de Gaulle.³⁴ A partraszállás után, 1944 júliusában már 40 francia megye ellenállói harcoltak 8 német hadosztályt lekötve, melynek hatására „a meghajszolt németek szüntelen rettegésben élnek, helyőrségeiket állandóan támadják, és összeköttetéseiket elvágják. Magányos katonáikat megölik vagy elfogják. Hadoszlopaikat, ha megmozdulnak, szinte minden lépésüknél megtámadják. ... Miközben Normandiában a harc egyre keservesebbé válik számukra, Franciaország nagy részében egyenesen kétségbeesettre fordul helyzetük.”³⁵ A felszabadító harcok során az irreguláris erők együttműködtek a reguláris erőkkel, „nyűtték, koptatták az ellenséges erőket, a kijelölt útvonalak nagy részét ellenőrzésük alá vonták, erősítéseket adtak a reguláris egységeknek, s mindezzel sokat tettek a villámgyors hadműveletek sikeréért” – jellemezte a harcok indirekt voltát de Gaulle.³⁶

De Gaulle számára a reguláris erők és a belső ellenállás csoportjai közötti együttműködés csak egy lépés volt az irreguláris erők regularizálása, ezáltal a felettük való teljes kontroll biztosítása felé. A tábornok tisztában volt azzal is, hogy a csoportok regularizálása során azok harci ereje megnövekszik, ezáltal a francia fegyveres erő nagyobb szerepet kaphat az ország felszabadításában, illetve Németország megszállásában, ezzel pedig végső soron a francia államnak a nemzetközi rendszerben elfoglalt pozíciója erősödhet. Ennek intézményesítésére hozta létre a már fentebb említett Belső Francia Erőket (FFI). Az FFI irányítása alá rendelte az összes titkosan működő ellenálló csoportot, előírta számukra, hogy szerveződjenek szakasz-, század-, zászlóalj- vagy ezred-szervezetbe, és kinevezett feljűk egy a létszámuknak megfelelő rendfokozatú katonát, Marie-Pierre Koenig tábornokot (1898–1970).³⁷ Párizs felszabadítása után tovább erősödött az ellenálló csoportoknak a reguláris hadseregbe történő beolvasztása, de a regularizálódásra való törekvés jellemezte a belső ellenállás csoportjait is. Érthető folyamat volt ez, ugyanis az irregulárisok így próbáltak egyenrangú félnek tűnni a hivatásos katonák mellett.³⁸ A belső

³⁴ de Gaulle: i. m. 440.

³⁵ Uo. 445.

³⁶ Uo. 499.

³⁷ Uo. 420.

³⁸ Lásd a lyoni (1944. szeptember 14.: „Másnap megsemmisítettem a belső erőket. Descour ezredes, aki kitüntette magát a partizánharcokban, és néhány napja Lyon visszafoglalásakor is tanújelét adta bátorságának, s aki most a katonai kerület parancsnoka lett, vonultatta fel előttem az éppoly meghatott, mint megható csapatokat. Megindító volt látni, hogy szedett-vetett voltuk ellenére mennyire igyekeztek a reguláris egységek benyomását kelteni. A katonai tradíció hatotta át ezt az önkéntes sereget.”) és a Toulouse-i (1944. szeptember 17.: „Rögtönzött zászlóik és kis lobogóik, abbéli igyekezetük, hogy szabályszerű szakaszok, századok, zászlóaljok szervezett alakulatait mutassák, iparkodásuk, hogy ruházatuk az egyenruha látszatát keltsse, s mindenképp az előttem elvonulók magatartása, tekintete, a szemükben megcsillanó könny – mindez meggyőzően mutatta a katonai fegyelem erejét és hatékonyságát.”) szemlék – Uo. 486.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

ellenállás csoportjait végül az 1944. szeptember 23-án kiadott rendelettel olvasztották be a reguláris fegyveres erőbe.³⁹

De Gaulle emlékiratából világosan látszik, hogy a tábornok elismerte a belső ellenállás erejét, fel is kívánta használni ezeket a csoportokat Franciaország felszabadítása érdekében, azonban mindezt csak úgy tartotta kivitelezhetőnek, amennyiben az irreguláris erők feletti irányítás az ő kezében összpontosul, valamint ezek a csoportok integrálásra kerülnek a reguláris csapatok soraiba.

A SZOVJET PARTIZÁNMOZGALOM SZTÁLIN ÉS ZSUKOV MUNKÁIBAN

A második világháború európai hadszínterének legnagyobb méretű és legszervezettebb partizánmozgalma a Szovjetunió területén bontakozott ki. Az ország 1941. június 22-i megtámadása után a Szovjet Kommunista Párt és a szovjet kormány június 29-én kiadott egy direktívát, mely a lakosságot a „Mindent a frontért, mindent a győzelemért” jelszóval kívánta egyesíteni a megszállók ellen.⁴⁰ E direktíva képezte az Állami Honvédelmi Bizottság elnökének, Joszif Visszarionovics Sztálin (1878–1953) az „Eltársak! Polgárok! Testvérek! Hadseregünk és Hajóhadunk Katonái! Hozzátok fordulok, Barátaim!”⁴¹ kezdetű, 1941. július 3-án elmondott rádióbeszédének alapját, melyet a fenti direktíva kifejtésének és továbbfejlesztésének szánt.⁴² A beszédet felfoghatjuk úgy is, mint a nép harcba hívása a megszállók ellen, ennek megfelelően szóhasználata patetikus és személyes volt: „Tehát a Szovjetállam életéről és haláláról van szó, arról, hogy szabadok maradjanak-e a Szovjetunó népei, vagy pedig rabszolgasorba süllyedjenek. Arra van szükség, hogy a szovjet emberek megértsék ezt és hagyjanak fel a gondtalansággal, mozgósítsák önmagukat, s egész munkájukat új, háborús vágányokra állítsák át, nem ismerve kíméletet az ellenséggel szemben.”⁴³ A rádióbeszédben a szovjet diktátor feladatul szabta, hogy a megszállt területeken csak a felégetett földet szabad hátrahagyni, és – az orosz hagyományok alapján – azonnali partizánharcba kell kezdeni a németek és csatlósai ellen: „Az ellenség által megszállt körzetekben lovas és gyalogos partizánosztagokat kell alakítani, diverziós csoportokat kell létesíteni az ellenséges hadserege elleni harcra, a partizánháború felszítására az ellenség által megszállt terület minden zugában, a hidak és utak felrobbantására, a telefon- és távírvezetékek megrongálására, az erdők, a raktárak és szállítmányok felgyújtására. Az elfoglalt

³⁹ Uo. 500–502.

⁴⁰ Andronyikov, N. G. (főszerk.): A második világháború története 1939–1945. 4. kötet. Zrínyi, Budapest, 1977, 58–59.

⁴¹ A Pravda címlapján a „Testvérek!” helyett pontosan „Fivéreim és nővéreim!” megszólítás szerepel, melynek hangvétele sokkal drámaibban adja vissza a kor hangulatát és a német támadás súlyát. Lásd uo. 12. kép.

⁴² Sztálin, Joszif Visszarionovics: Rádióbeszéd. In: Uő: A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról. Szikra, Budapest, 1949, 6–13.

⁴³ Uo. 9.; Zsukov megjegyezte, hogy e beszéd a párt központi bizottsága nevében elmondott magyarázkodásnak is beillt. Zsukov, G. K.: Emlékek, gondolatok I–II. kötet. 4. átdolgozott kiadás, Zrínyi-Kossuth, Budapest, 1976, I. k. 333.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

körzetekben elviselhetetlen viszonyokat kell teremteni az ellenség és székertelői számára, lépten-nyomon üldözni és irtani kell őket, meg kell hiúsítani minden intézkedésüket.”⁴⁴ Sztálin későbbi parancsaiban – melyekben a szovjet fegyveres erők és a lakosság felé közvetítette az általánosságban megfogalmazott elvárásait – egészen 1944 tavaszáig mindig külön kitért a partizánok és partizán nők feladataira, utána azonban már nem: ennek oka az volt, hogy a partizánokra csak a Szovjetunió területének felszabadításáig számított a szovjet hadvezetés, utána erőiket vagy feloszlatták, vagy beolvasztották a Vörös Hadsereg reguláris csapataiba. Az a tény, hogy e parancsokban a partizánok egészen a szovjet területek felszabadításáig szerepeltek, igazolja, hogy az irreguláris erők szerves részét képezték a szovjet fegyveres erőknek.

A Szovjetunió fegyveres erőinek irányítását a német támadás után több lépcsőben átszervezték: az 1941. június 23-án megalakult Főparancsnokság Főhadiszállása 1941. július 10-én Legfelsőbb Parancsnokság Főhadiszállása, majd augusztus 8-tól Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása néven működött,⁴⁵ melyek élén Sztálin – aki július 19-től a honvédelmi népbiztos pozícióját is betöltötte – állt, helyettese 1942. augusztus 27-től Georgij Konsztantyinovics Zsukov (1896–1974) lett.⁴⁶ A Főhadiszállás keretén belül valósult meg a szovjet reguláris és irreguláris erők centrális csapatvezetése: ez a szerv „...irányította a fegyveres erők valamennyi szárazföldi, tengeri és légi tevékenységét, s a tartalékok és a partizánmozgalom erőinek bevonásával a küzdelem során is állandóan fokozni tudta a hadászati erőfeszítéseket. Munkaapparátusa ... a vezérkar volt.”⁴⁷ A Vezérkar szerepe a hadműveletek megtervezésében, valamint a frontok⁴⁸ együttműködésének kérdéseiben volt, de itt szabták meg a felderítő szervek, a távolsági légierő, valamint a partizánok feladatait is.⁴⁹ A frontok törzseiben külön, a partizánmozgalmat irányító osztályok dolgoztak, melyek az összeköttetésért, a partizán-tevékenység anyagi-technikai biztosításáért és a tevékenységek összehangolásáért voltak felelősek.⁵⁰ Az irreguláris erők vezetése és irányítása tehát már a háború kezdetétől fogva erősen centralizált és szervezett formában zajlott, mindvégig a reguláris erők tevékenységével együtt. A csoportokkal való kapcsolattartás itt is a rádió segítségével zajlott, mely eszköz gyakorlati haszna mellett csökkentette a német vonalak mögött harcoló katonák izolációs érzését is.⁵¹ Mivel a partizán-csoportok megalakítása leggyakrabban a párt és annak ifjúsági szervezete, a Kom-szomol⁵² vezetésével történt, így ezeknek az erőknek az igen szoros politikai kontrollját is

⁴⁴ Sztálin: Rádióbeszéd i. m. 11.

⁴⁵ Zsukov: i. m. I. k. 346.

⁴⁶ Zsukov: i. m. II. k. 86.

⁴⁷ Zsukov: i. m. I. k. 353.

⁴⁸ A hadseregcsoport szovjet megfelelője.

⁴⁹ Uo., 359.

⁵⁰ Zsukov: i. m. II. k. 271.

⁵¹ Laqueur: i. m. 212.

⁵² Hivatalos nevén: Össz-szövetségi Lenini Kommunista Ifjúsági Szövetség.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

biztosították.⁵³ Zsukov szerint 1941-ben több mint 800 illegális városi és körzeti pártbizottság, valamint 300-nál is több ugyanilyen szintű Komszomol bizottság működött az ellenséges vonalak mögött, de ezzel együtt sem volt eléggé szervezett és irányított a partizánmozgalom.

A fenti problémák kiküszöbölésére és a partizánok hatékonyságának növelésére hozták létre 1942. május 30-án – a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása mellett működő – Partizánmozgalom Központi Törzsét, melynek legfontosabb feladata az ellenséges csapatok hátában folytatott partizánharc irányítása volt. A Törzs élére P. K. Ponomarenkót (1902–1984), a Belorusz K(b)P Központi Bizottság titkárát nevezte ki az Állami Honvédelmi Bizottság, aki egyrészt megbízható pártkader, másrészt a partizánmozgalom számára legkedvezőbb földrajzi adottságokat kínáló tagköztársaság vezetője volt. A Partizánmozgalom Központi Törzse irányította a köztársasági és területi törzsek tevékenységét, valamint a reguláris erők frontjai mellett működő azon szervezeteket, melyek a partizán csapatokkal álltak összeköttetésben. Így „...reális lehetőség nyílt arra, hogy irányítsuk a partizánmozgalom keretében küzdő erőknek a hadsereg támogatása céljából kifejtette tevékenységét, s hogy összehangoljuk a partizánosztatok együttműködését a frontok hadműveleteivel” – írta Zsukov.⁵⁴ A Központi Törzs gyakorlatilag 1943 végéig működött, hivatalosan 1944 elején a fentebb említett ok miatt megszűnt.

A partizánok soraiban az átlagos szovjet honpolgártól a bekerítésből kitört katonáig mindenki megtalálható volt. A Szovjetunióban már a Vörös Hadseregbe történő behívás előtt megkezdődött a fiatalok felkészítése a haza védelmére. A polgári védelmi tömegmunkával az Oszoaviahim⁵⁵ foglalkozott, melynek legfőbb feladata a fegyveres erők soraiban letöltendő sorkatonai szolgálatra való felkészítés volt. Ennek keretében a fiatalok megismerkedhettek a repüléssel, az ejtőernyőzéssel, a lövészetrel, és alapvető műszaki ismereteket is szerezhettek. Az itt megszerzett jártasságokról Zsukov így írt: „Mennyire kapóra jött később az itt elsajátított jártasságuk a hadseregbe behívott fiataloknak, a népfelkelésnek és a partizánoknak.”⁵⁶ A szervezetnek 1941. január 1-jén több mint 13 millió tagja volt. A minden férfi számára kötelező sorkatonai szolgálat az alapvető általános katonai ismeretek mellett fegyvernemi szakismereteket is adott a behívottaknak. A német támadás bekövetkeztekor a fiatalok és tartalékosok tömegei képesek és készek voltak a megszerzett katonai ismereteiket használni, ezért kijelenthető, hogy 1941. június 22-e után a partizánválas, a partizán csoportok megalakítása tudatos felkészítés alapján történt meg. A nagy

⁵³ Zsukov: i. m. II. k. 331.; ezt igazolja Központi Bizottság 1941. július derekán kiadott, „A harc megszervezése a német csapatok hátában” című különhatározata, mellyel az aktív partizánharcot kívánták irányítani, s mely rögzítette, hogy a partizánok helyi harcait az ottani pártszerveknek kell irányítani, valamint, hogy az irreguláris csoportokat a lokális pártszervezeteknek kell létrehozniuk. Uo. 371.

⁵⁴ Uo., 371–372.

⁵⁵ Kb. honvédelmi szövetség.

⁵⁶ Uo. 253.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

honvédő háborút a lenini elvekből levezetett igazságos háborúként sorolták be, mely jelentős erkölcsi alapot teremtett a partizánoknak.⁵⁷

A partizánok számára kijelölt feladatokat az Állami Honvédelmi Bizottság 1942. május 30-i rendeletében rögzítették, mely szerint a mozgalom fő célja az ellenséges hátország bomlasztása volt.⁵⁸ Sztálin megállapította, hogy a német fegyveres erő az ország belseje felé hatolva eltávolodott a német hadtápterülettől, és „ellenséges környezetben kénytelen működni” és „idegen országban kénytelen új hadtápterületet teremteni”, melyet azonban a partizánok pusztítanak, alapjaiban szétzüllesztve a német hadsereg ellátását.⁵⁹ Az orosz partizánhagyomány jól tetten érhető e sorokban: az ellátási nehézségekre való utalás ugyanis egyértelmű kapcsolatot mutat Gyenisz Vasziljevics Davidov (1784–1839) 1812-ben írt soraival, melyekben az orosz partizán a Napóleon hadseregével szembeni legfontosabb feladatul az emberek, a lőszer és fegyverek, valamint az élelem, azaz a hadsereg három létfontosságú életelemeinek pusztítását jelölte ki az akkori partizánok számára.⁶⁰ Sztálin valamennyi 1944-ig kiadott parancsában szerepelt a német hátország bomlasztásának, ezáltal a Vörös Hadsereg harca támogatásának feladata.⁶¹ Fontos kiemelni, hogy a partizánok tevékenysége a logisztika akadályozásával a német katonák erkölcsi szellemét is rombolta. Zsukov szerint ugyanis a mozgalom feladata az volt, hogy „elviselhetetlen helyzetet teremtsen” a németek számára.⁶² A partizánok sikerei ezzel szemben az elfoglalt területeken élőknek komoly erkölcsi támogatást jelentettek, így ezeket az embereket könnyebb volt bevonni a németek elleni harcba.⁶³

A Szovjetunió megszállt területein tevékenykedő irreguláris erők tevékenységének hatását Zsukov a jelentős veszteségokozásban, a németek harci szellemének megrendítésében, valamint az ellenséges csapatok szállításának és manőverezésének megghiúsításában foglalta össze – ez utóbbit a németek hadműveleteit tekintve különösen végzetesnek tartotta.⁶⁴ A partizánmozgalom jelentős német és csatlós erőket kötött le a németek mögöttes területein, a szovjet marsall visszaemlékezése szerint már 1942-ben a német szárazföldi erők 10%-át, míg 1943-ban az SD és az SD rendőri alakulatok mellett félmillió segédszol-

⁵⁷ Sztálin, Jozsif Visszarionovics: A nagy októberi szocialista forradalom 24. évfordulójára. In: Uő: A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról. Szikra, Budapest, 1949, 14.

⁵⁸ Morozov, V. P. (főszerk.): A második világháború története 1939 – 1945. 5. kötet, Zrínyi, Budapest, 1978, 439.

⁵⁹ Sztálin: A nagy októberi szocialista forradalom 24. évfordulójára i. m. 19.

⁶⁰ Lásd Forgács Balázs: A néppel az uralkodóért. Az első gerillaelméletek. *Felderítő Szemle*, 15. (2016/1) 30.

⁶¹ Sztálin, Jozsif Visszarionovics: Beszéd a Vörös Hadsereg szemléljén 1941. november 7-én Moszkvában, a Vörös téren. In: Uő: A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról. Szikra, Budapest, 1949, 33.; Uő: A honvédelmi népbiztos parancsa (130. sz. – 1942. május 1.; 345. sz. – 1942. november 7.; 95. sz. – 1943. február 23.; 195. sz. – 1943. május 1.; 309. sz. – 1943. november 7.; 316. sz. – 1944. február 23. In: Uő: A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról. Szikra, Budapest, 1949, 53–54., 76–77., 89–90., 97–98., 125–126., 134–135.

⁶² Zsukov: i. m. I. k. 372.

⁶³ Zsukov: i. m. II. k. 150–151.

⁶⁴ Uo. 372. Lásd még uo. II. k. 150–151.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

gálatos katonát és 25 hadosztályt kellett ellenük bevetni.⁶⁵ Az általuk alkalmazott direkt (fegyveres harc, szabotázs) és indirekt (propaganda) eszközök alkalmazása mind fizikai, mind pszichikai téren jelentős eredményekkel járt a szovjet reguláris csapatok hadműveletei szempontjából: Zsukov szerint a Vörös Hadsereg támadó műveleteit jelentősen segítették a partizánok, „nagyban hozzájárultak a sikerhez”, mert nem engedték „lélegzethez jutni” az ellenséget.⁶⁶

A hazafias cél, a haza védelme rengeteg embert mozgósított a németek elleni küzdelemre a megszállt területeken: a Partizánmozgalom Központi Törzsének adatai szerint 1943-ban kétszeresére nőtt a partizánok létszáma, és sok osztag egységgé és magasabbegységgé szerveződött.⁶⁷ Ez utóbbinak nagy jelentőséget tulajdonított Zsukov: az irreguláris erők megindultak a regularizálódás útján, harcászatuk magasabb színvonalúra emelkedett, így képessé váltak olyan jelentős hadműveletek végrehajtására, melyekkel a szovjet hadvezetés számolt a tervezés és a végrehajtás során, és mindezekkel párhuzamosan jelentős ellenséges erőket kötöttek le.⁶⁸

A partizánok egyik legfontosabb célpontja a német vonalak mögött húzódó vasúthálózat volt. A vasúti szállításoktól függtek a harcoló alakulatok, ez biztosította számukra a harchoz szükséges mindennemű hadianyagot. Zsukov visszaemlékezésében hangsúlyozta, hogy a partizánok – különösen Belorussziában, Szmolenszk és Orjol területén, valamint a Dnyeper mentén folytatott – „sínháborúja” nagyban hozzájárult a kurszki, az orjoli és a harkovi győzelmekhez.⁶⁹ A vasúthálózat elleni támadások 1943-ban voltak a legnagyobbak, ebben az évben ezek az akciók jelentették a prioritást a partizánok tevékenységében: 11 000 vasúti szerelvényt robbantottak fel, 6000 mozdonyt és 40 000 vasúti kocsit rongáltak meg vagy tettek üzemképtelenné, 20 000 gépkocsit semmisítettek meg és 900-nál is több vasúti hidat rongáltak meg a partizánok.⁷⁰ A legnagyobb méretű partizánakció 1944 nyarán, Belorussziában zajlott le: a német Közép-hadseregcsoport ellen végrehajtott Bagratyion hadászati művelet előtti napokban a partizánok több mint 8400 aknát robbantottak fel – „Ez a legvállságosabb pillanatokban bénította meg az ellenség hadtápját” – írta Zsukov.⁷¹

A szovjet partizánok regularizálódása a Vörös Hadsereggel való együttműködéssel kezdődött meg. Zsukov visszaemlékezésében már az 1942 januárjában végrehajtott támadás kapcsán is a Nyugati Front és a partizánok együttes támadásáról számol be, mely központi irányítás és vezetés alatt zajlott.⁷² Hasonló események történtek a sztálingrádi

⁶⁵ Zsukov: i. m. II. k. 150.

⁶⁶ Uo. 417.

⁶⁷ A Zsukov által közölt adatok szerint az OSZFSZK-ban 260 000, Ukrajnában 220 000, míg Belorussziában 374 000 partizán harcolt a németek ellen. Uo.

⁶⁸ Uo. 224–225. Lásd még uo. I. k. 387.

⁶⁹ Zsukov: i. m. II. k. 208.

⁷⁰ Uo. 225. Laqueur megjegyzi, hogy a számadatok ellentmondásosak lehetnek, ugyanis egy-egy sikeres, ugyanazon akcióról akár 5-6 partizán csoport is jelentett a parancsnokságok felé. Laqueur: i. m. 204.

⁷¹ Zsukov: i. m. II. k. 260.

⁷² Uo. 58.

csata idején is: a németek a 6. hadsereg felmentésére szervezett két csapásmérő csoportjának felvonulását lassították és akadályozták a partizánok, valamint tájékoztatták a Vörös Hadsereget az ellenséges csapatok elhelyezkedéséről is.⁷³ 1943-ban a kurszki csata tervezésekor a Főhadiszállás a reguláris erőknek történő feladatszabás mellett már a partizánok számára is külön feladatokat jelölt ki: a felderítő adatok gyűjtése mellett az orjoli, brjanszki és harkovi területeken a közlekedési hálózat elleni támadásokat és tömeges diverziós tevékenység szervezését rendelte el.⁷⁴ Ugyanezen év decemberében a Dnyeperen való átkelés során valósult meg együttműködés a Vörös Hadsereg magasabbegységei és az irreguláris erők között.⁷⁵ 1944 nyarán pedig már a német Közép-hadseregcsoport ellen a támadást végrehajtó 4 szovjet front, a távolsági légierő és a partizánok egyidejűleg mértek csapásokat.⁷⁶ A közös tevékenység során a partizánok tevékenysége egyre szervezettebbé vált, és egyre szervezettebb keretek között zajlott. E folyamat gördülékeny átmenet biztosított akkorra, amikor a szovjet területe felszabadítása után a partizánereket feloszlatták, harcosaikat pedig besorolták a Vörös Hadsereg alakulataiba.

„Általánosságban az ellenségre mért csapásaink erejét nagyban fokozta a partizánhadsereg tevékenysége, amelyet a helyi illegális pártszervezetek állandó és fáradhatatlan munkája mellett a központból szerveztek és irányítottak. Erősödött a partizánok és a reguláris hadsereg együttműködése. A partizánok megszerezték az ellenségre vonatkozó adatokat, pusztították tartalékaikat, elvágták közlekedési útjait, meghíúsították csapat- és fegyverszállításait⁷⁷ – összegezte az irreguláris erők tevékenységének tapasztalatait Zsukov. A szovjet marsall véleménye szerint a partizánok tevékenysége „...nagy katonapolitikai jelentőségű tényezővé vált, amelyet hozzáértéssel kellett felhasználnunk az ellenség gyengítésére és megsemmisítésére.”⁷⁸ Ezekben a szavakból is kiolvasható a reguláris katonák elismerése, de egyben ambivalens hozzáállása az irreguláris harcokhoz.

A JUGOSZLÁVIA⁷⁹ TERÜLETÉN ZAJLÓ NÉPFELSZABADÍTÓ HARCOK TITO VISSZAEMLEKEZÉSEIBEN

A németek vezette támadás 1941. április 6-án indult meg Jugoszlávia ellen, és alig több mint két hét alatt megsemmisítette a jugoszláv hadsereget. A horvát függetlenség kikiáltása után két nappal, április 12-én Belgrád is elesett, majd 5 nap múlva az ország kapitulált. A lerohant délszláv állam területét a tengelyhatalmak fegyveres erői vonták ellenőrzésük és irányításuk alá, az elfoglalt területeken azonban hamarosan ellenállási mozgalmak bontakoztak ki.

⁷³ Uo. 133.

⁷⁴ Uo. 169–170.

⁷⁵ Uo. 221.

⁷⁶ Zsukov: i. m. I. k. 356.

⁷⁷ Zsukov: i. m. II. k. 150.

⁷⁸ Zsukov: i. m. I. k. 371.

⁷⁹ Hivatalos néven az első világháború után Szerb-Horvát-Szlovén, majd 1929-től Jugoszláv Királyság.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

A Balkán-félszigeten komoly hagyományai voltak a megszállók elleni harcnak: az évszázadokig tartó török uralom ellen a területen élő népek szokatlan és könyörtelen irreguláris harcmóddal küzdöttek. E felkelések sikerének több tényezője a második világháború harcait is meghatározta: a Balkán erdős hegyvidékei, az ottani mély völgyek, valamint a tagolt tengerpart biztosították a kedvező feltételeket és a megszállókkal szembeni fölényt a hazai viszonyokat kiválóan ismerő és kihasználó irreguláris harcosok számára. Az átszegedett terep kitűnő búvóhelyként szolgált, de kiváló terepet biztosított a megszállók ellen végrehajtott rajtaütésekhez is. A térség időjárása (a hegyekben sokszor 5 hónapig elhúzódó zord tél, valamint a rövid, 3 hónapos nyár) is a felkelések résztvevőit segítette, nem adva lehetőséget a megszállóknak hosszú hadműveletek végrehajtására.⁸⁰

A Jugoszláviát megszálló erők ellen kibontakozó népi ellenállás eleinte dezorganizált és decentralizált volt. Először a szétszórta jugoszláv hadsereg szökött katonáiból szervezett csetnik mozgalma kezdett harcot, hamarosan azonban mozgalmuk meggyengült a Joszip Broz Tito (1892–1980) vezette jugoszláv kommunista partizánokkal szemben.

A kommunisták a népfelkelésre már évek óta tudatosan készültek, hiszen – a lenini elveket⁸¹ követve – a politikai hatalom megszerzésének eszközt látták ebben. Tito visszaemlékezései szerint Jugoszlávia Kommunista Pártja (JKP) már 1938-ban megkezdte a felkészülést a fegyveres harcra: utasította tagjait, hogy sajátítsák el a fegyverforgatást és a „harci fortélyokat”, megkezdődött az egyetemisták katonai felkészítése, betegápolói tanfolyamokat indítottak és megkezdődött a jugoszláv hadseregen belül a szimpatizánsok keresése.⁸² Az 1930-as évek közepén a párttagok közül sokan Spanyolországban átestek a tűzkeresztségen is, mely tapasztalat komoly segítségnek bizonyult Jugoszlávia megszállása után.⁸³ Elmondható tehát, hogy a jugoszláv kommunisták felkelése nem a semmiből alakult ki.

Jugoszlávia összeomlása után, de még a Szovjetunió elleni támadás előtt a jugoszláv kommunisták az 1939-es Molotov–Ribbentrop-paktum miatt viszonylag inaktívak maradtak, de a Központi Vezetőség tagjai szétszóródtak a tagállamokban, hogy az ottani felkészülést irányítsák. A párt központja egyelőre Belgrádban maradt, ahol június 22-ig megtették az utolsó előkészületeket a felkelés kirobantásához, valamint néhány helyen már diverziós tevékenységet (robbantások, katonai járművek elleni támadások) is folytattak. A Barbarossa hadművelet 1941. június 22-i elindulása után a Moszkva által irányított Komintern felszólította Titót, hogy késlekedés nélkül szervezzen partizánosztagokat és indítson partizánháborút a közös ellenség hátában.⁸⁴ A JKP Központi Vezetőségének politikai bizottsá-

⁸⁰ Asprey: i. m. I. 465–466.; Thomas – Abbott: i. m. 3.; Vuksic, Velimir: Tito's Partisans 1941-45. Osprey, Botley, 2003, 6.

⁸¹ Forgács Balázs: A néppel a népért – korai baloldali partizánelméletek (Marx, Engels és Lenin a forradalmi háborúról). *Hadtudomány*, 28. (2018/2) 50.

⁸² Tito, Joszip Broz: A párt harci felhívása a felkelésre. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megeremtése és fejlődése. Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalat, Újvidék, 1951, 47.

⁸³ Tito, Joszip Broz: Jugoszlávia megszállása 1941 áprilisában. A nép látta, hogy mi vár rá. In: Uő: Önéletrajzi vallomások. 1. k. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985, 216.

⁸⁴ Asprey: i. m. 470.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

ga ennek megfelelően fegyveres harcra, általános népfelkelés kirobbantására hívta fel Jugoszlávia népeit. A népfelkelés kezdetén a fő cél a szovjet Vörös Hadsereg harcának támogatása volt, azáltal, hogy mind több német és velük szövetséges erőt kössenek le Jugoszlávia területén, így tehermentesítve a keleti fronton folyó harcot. E cél mellett persze megkezdődött a régi Jugoszlávia államszervezetének és apparátusának tudatos felszámolása, vagyis a kommunisták a háború utáni hatalomváltást is előkészítették.⁸⁵

A lenini tanoknak megfelelően e harcot a Párt irányította, katonai irányítására megalakult a Jugoszlávia Népfelszabadító Partizánosztagainak Főparancsnoksága, főparancsnoka pedig a Párt titkára, Tito lett.⁸⁶ Az ország területén megszerveződő partizánosztagokhoz pártkádereket küldtek (Tito szavaival „terepre mentek”⁸⁷), így biztosítva különböző harci egységek központi irányítását.

Tito a felkelés legfontosabb tényezőjének a kommunista párt irányító szerepét tartotta, mely felelős volt annak szervezettségéért és helyes vezetéséért.⁸⁸ A párt politikai irányító szerepét a partizánosztagokba küldött káderekkel biztosították, akikből századparancsnokok vagy politikai biztosok lettek. Az egykori reguláris katonaként is szolgáló Tito azonban azt is megjegyezte, hogy katonai kérdésekben is járatos káderekre is szükség van a harchoz.⁸⁹ A kommunista párt mellett jelentős szerepet játszott a partizánmozgalom kiteljesedésében a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség (JKISZ) is, mely képes volt megszólítani a lelkes és harcias és akár a szervezeten kívülálló fiatalokat. Ennek eredményeként az első partizánalakulatokban a fiatalok voltak többségben.⁹⁰ 1941-ben a kommunisták 12 000 „megbízható, fegyvelmezett” párttagot és 40 000 „igen jól szervezett” JKISZ-tagot voltak képesek mozgósítani a fegyveres harcra.⁹¹ A mozgalom kibontakoztatásához szükséges anyagiak előteremtéshez a partizánok lefoglalták a bankokban található készpénzt és nemesfém-készleteket.⁹²

A partizánmozgalom egységesítését szolgálta az 1941. augusztus 19-én kiadott partizáneskü: „Mi, Jugoszlávia népi partizánjai fegyvert ragadtunk, hogy kíméletlenül harcoljunk a vérengző ellenség ellen, aki leigázta hazánkat és írtja népeinket. Népünk igazsága és szabadsága nevére esküszünk, hogy fegyvelmezetten, kitaróan és rettenthetetlenül, vérünket és életünket nem kímélve harcolunk a fasiszta hódító és minden néparuló teljes meg-

⁸⁵ Tito: A párt harci felhívása a felkelésre i. m. 51.

⁸⁶ Uo., 49–50.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ Tito, Joszิป Broz: Mik az új Jugoszlávia felszabadító harcának és forradalmi átalakulásának sajátosságai. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. i. m. 36.

⁸⁹ Tito, Joszิป Broz: Macedónia Kommunista Pártja Tartományi Pártvezetőségének. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. i. m. 76–77.

⁹⁰ Tito, Joszิป Broz: Támazunk az ifjúság. A börtönben megfigyeltem, mennyire helytállnak a fiatalok. In: Uő: Önéletrajzi vallomások. i. m. 1 k. 207.

⁹¹ Tito: Jugoszlávia megszállása 1941 áprilisában i. m. 217.

⁹² Az Užice-i Nemzeti Bankban kb. 60 millió dinár értékben foglaltak le papír- és ezüstpénzt. Tito, Joszิป Broz: Az 1941. évi szerbiai népfelkelés. A hősiesség csodái. In: Uő.: Önéletrajzi vallomások. i. m. 1. k. 223.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

semmissítésig.⁹³ A fenti célkitűzés eléréséért, a baloldali elkötelezettség kifejezésére és más irreguláris felkelőcsoportoktól való megkülönböztetés érdekében 1941. szeptember 12-én Tito elrendelte, hogy a zászlaja alatt harcoló irreguláris harcosok megnevezése a „partizán” legyen, és minden más elnevezést (pl. az azonos jelentésű „gerilla”) szüntessek meg.⁹⁴

A partizánok számára kijelölt feladatok főleg indirekt jellegűek voltak, azaz stratégiai szinten inkább az ellenség kifárasztását, mint megsemmisítését célozták. A megszállók elleni fegyveres harc formái igen sokfélék voltak: a rajtaütések mellett főleg a megszállókat szolgáló berendezések (vasút, közlekedési műtárgyak, gyárak, kommunikációs vonalak) elpusztítását kísérelték meg a partizánok. Tito jól ismerte Engels, de főleg Lenin műveit, akiknek a fegyveres harc megvívásához írt aprólékos tanácsai visszatükröződtek műveiben.⁹⁵ A jugoszláv partizánvezér Mao műveiből is sokat merített, ugyanis a meghatározott feladatok közül néhány (példamutatás a harcban, fegyelem az egységekben, az ellenség által rekvirált javak visszajuttatása, a termés védelme) kifejezetten a nép szimpátiájának megnyerését szolgálta. A nép támogatásának kulcsfontosságú szerepét tehát ő is felismerte, s felhívta a figyelmet arra is, hogy a partizánmozgalom személyi állományának növelése csak a nép köréből valósulhat meg. A harc ideális színtereként Tito a vidéket jelölte meg a városokkal szemben: egyrészt az itteni lakosságban látta mozgalmát tömegbázisát, másrészt a földrajzi adottságok kedvezőbbek voltak az irreguláris harcokhoz, harmadrészt a lakosság elleni megtorlás lehetőségét is kisebbnek tartotta, mint a nagyvárosokban koncentrálódott népelességgel szemben. Megjegyzendő, hogy a későbbi marsall hosszan elhúzódó, ebből fakadóan kifárasztó jellegű harcokra számított.⁹⁶

Maóhoz hasonlóan Tito is kiemelte, hogy a fegyveres felkelés sikeréhez elengedhetetlen egy stratégiai bázis, azaz egy olyan földrajzi terület birtoklása, ahol az ország lakossága számára a kialakítandó új társadalmi rendet be lehet mutatni, valamint stabil katonai háttérrel lehet biztosítani a fegyveres felkelés számára. Az előbbinek, vagyis a néphatalom megalakításának politikai, míg az utóbbinak katonai jelentőségét hangsúlyozta a partizánvezér.⁹⁷ A nép meggyőzése, támogatásának megszerzése azért létfontosságú, mert ha a lakosság nem bízik a partizánokban, és ellenségként tekint rájuk, akkor a győzelem kivívása a legnehezebb feladattá válik. Emiatt fontosak a legapróbb katonai sikerek is, ugyanis a visszavonuló partizánok ellenérzést keltenek a nép soraiban. Ezért írta – megint csak a lenini elveket⁹⁸ követve – Tito, hogy „a háború folyamán minden egyes vereség után igye-

⁹³ Tito, Joszิป Broz: Jugoszlávia népfelszabadító osztagai minden parancsnokának és századparancsnokának. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. i. m. 58.

⁹⁴ Tito, Joszิป Broz: Kedves Brkó. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. i. m. 64.

⁹⁵ Lásd Tito, Joszิป Broz: A fegyveres felkelés stratégiája és taktikája.; Uő: A népfelszabadító partizánosztagok szerbiai főparancsnokságának.; Uő: A népfelszabadító partizánosztagok feladatai. Mindhármat lásd Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. i. m. 185–202.; 93–94.; 52–54.

⁹⁶ Tito, Joszิป Broz: Az 1941. évi szerbiai népfelkelés. A hősiesség csodái. In: Uő: Önéletrajzi vallomások. i. m. 1. k. 221.

⁹⁷ Uo. 224–225.

⁹⁸ Forgács: A néppel a népért i. m. 51.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

keznünk kellett gyorsan sikert elérni. Gyorsan kellett sikert elérnünk, hogy a hangulat megint kedvező legyen. Ez a lényege, ez a titka minden sikerünknek.”⁹⁹ A bázis területen az irreguláris erők regularizálódása is megindult, vagyis a reguláris jugoszláv hadsereg magja született meg itt. E terület kezdetben a nyugat-szerbiai Užice volt, majd 1942-ben a boszniai Bihács lett.¹⁰⁰

A Jugoszlávia területén folyó irreguláris harcok sajátosságait Tito 9 pontban foglalta össze. Véleménye szerint a német támadás után 1. a nép vezetők és hadsereg nélkül maradt; 2. az állami gépezet összeomlott; 3. a fegyveres harc a JKP vezetésével indult meg; 4. a JKP-nak nem voltak szövetségesei a harcban; 5. a harc során „fejlődött és erősödött a népi hadsereg”, melynek magját a partizánosztatok alkották; 6. a háború folyamatos, és nem epizódyszerű volt; 7. az ellenségnek nem sikerült megsemmisíteni a népi erőket, így azok létszáma folyamatosan nőtt; 8. a fegyveres harc során a nép nem ingott meg és végig harcolt; 9. a harc a megszállók mellett a hazaárulók ellen is folyt, azaz a felszabadító harcok mellett polgárháború is zajlott.¹⁰¹ A háború időszakának felosztásában Tito eltért a Mao által rögzített hármaskorszakolástól¹⁰², az általa leírt négy periódus azonban – a kínai teoretikussal ellentétben – nemcsak katonai, de politikai eseményeket is magában foglalta. Az első időszakban megtörtént Jugoszlávia fegyverletétele, kezdetét vette a népfelkelés, és megalakultak az első partizánosztatok. A másodikban a partizánosztatok reguláris katonai egységekké alakultak, és megszületett a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg. A harmadik periódusban a népfelszabadító bizottságok átalakultak néphatósággá, és megalakult a Jugoszláv Nemzeti Felkelés Antifasiszta Tanácsa, a negyedikben ugyanez a szerv általános politika testületből legfőbb törvényhozó testületté alakult, és létrejött Jugoszlávia Nemzeti Felszabadítási Bizottsága, mint ideiglenes népi kormány.¹⁰³ A 4 ciklus jól mutatja, hogy Tito nemcsak a megszállók elleni fegyveres harcra koncentrált, hanem a harc utáni politikai helyzetre is, azaz számára a legfőbb cél a politikai hatalom megszerzése volt.

A politikai hatalom megszerzéséért vívott harc során szükség volt arra, hogy az irreguláris erők fokozatosan reguláris hadsereggé alakuljanak át. A regularizálás a fegyveres harc kezdetén megindult, ugyanis a partizánosztatok „kezdettől fogva katonai kötelékként:

⁹⁹ Tito, Joszip Broz: A jugoszláv hadsereg végső hadműveletei. Sikereink titka. In: Uő: Önéletrajzi vallomások. i. m. 1. k. 341.

¹⁰⁰ Forgács Balázs: Tito háborúja. A partizán-hadviselés elmélete és gyakorlata Jugoszláviában. In: Kovács Bálint – Matevosyan, Hakob (szerk.): Politikai krízisek Európa peremén: a Kaukázustól a Brit-szigetekig. Magyar Napló, Budapest, 2014, 246.

¹⁰¹ Tito, Joszip Broz: Mik az új Jugoszlávia felszabadító harcának és forradalmi átalakulásának sajátosságai. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. i. m. 37–39.

¹⁰² A kínai partizánok szemszögéből tekintve 1. a stratégiai védelem időszaka, 2. a stratégiai patthelyzet időszaka, 3. a stratégiai ellentámadás időszaka.

¹⁰³ Tito, Joszip Broz: A jugoszláv népfelszabadító harc fejlődése és a nemzetközi események. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. i. m. 153.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

zászlóaljakként, századokként, szakaszokként, rajokként alakultak meg”.¹⁰⁴ Ezek az osztagok azonban még csak területiális jellegűek voltak,¹⁰⁵ így csak lokálisan, a saját vidék, falu és ház védelmére voltak használhatóak. Ezzel szemben a reguláris egységek komolyabb kiképzettségük és felszereltségük miatt ütőképesebbeknek bizonyultak, már képessé váltak a mozgó háború megvívására, ezek ugyanis oda mentek, ahová irányították őket.¹⁰⁶ Tito szerint a partizánok regularizálása jelentette az egyetlen helyes megoldást a háború sikeres megvívása érdekében.¹⁰⁷ Ezért hozták létre az Első Proletár Rohambrigádöt 1941. december 21-én, és emiatt szervezték át a már meglévő egységeket 2 hadtestbe, és ezen belül 8 hadosztályba 1942 novemberében. A fegyveres erő neve is megváltozott: a kezdetben Jugoszlávia Népfelszabadító Partizánosztagai és Önkéntes Hadserege elnevezést felváltotta a Jugoszlávia Népfelszabadító Hadserege és Partizánosztagai, ezt 1945-ben pedig már Jugoszláv Hadseregre változtatták, így is kifejezve annak reguláris jellegét.¹⁰⁸ Az elnevezés mellett egyenruhát, egységes jelképeket (csapatzászlókat és a kommunista elkötelezettséget kifejező ötágú vörös csillagot a nemzeti hovatartozást kifejező színű szalagokkal), rendfokozati jelzéseket, valamint alaki szabályokat (pl. egységes tisztelgés) is bevezettek a partizánok között.¹⁰⁹ A fegyveres erő összhaderőnemiségben mutatkozó hiányát azzal próbálták orvosolni, hogy 1942. december 18-án Haditengerészeti Szakosztály néven a jugoszláv haditengerészet,¹¹⁰ 1943. október 14-én pedig Első Légi Támáspont néven a légierő csíráit alakították meg.¹¹¹ Mindezek a reguláris fegyveres erő megeremtését szolgálták, melyre Tito nemcsak a háborúban, de a háború utáni időszakban is támaszkodni kívánt.

Liddel Hart szerint a második világháborúban „az ellenállási mozgalmak nem mindenütt jártak egyforma sikerrel. A leghatékonyabbnak a Tito vezette horvát (sic!) kommunista partizánok harca bizonyult Jugoszláviában.”¹¹² E jelzőre azért szolgálhatott rá e partizánmozgalom, mert 1943-ig szinte önmaga erejéből harcolt, s harcainak köszönhetőn képes volt megszerezni a szövetségesek kizárólag őket illető támogatását, mely a háború befejezése után is megmaradt. Tito vezetésével a partizánok legyőzték a tengelyhatalmak megszálló erőit és belső ellenségeiket, felszabadították Jugoszlávia területét, és megszerezték a politikai hatalmat is.

¹⁰⁴ Tito, Joszip Broz: Az új forradalmi hadsereg. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megeremtése és fejlődése. i. m. 88.

¹⁰⁵ Vő. Schmitt: i. m. 114–115.; Forgács Balázs – Szem Géza: A partizánság Magna Chartája. *Társadalom és Honvédelem*, 19. (2015/3) 22.

¹⁰⁶ Tito, Joszip Broz: Az 1. proletárbrigád megalakítása. Megkérdeztem a harcosokat, mi a véleményük róla. In: Uő: Önéletrajzi vallomások. i. m. 1. k. 287.

¹⁰⁷ Uo. 279.

¹⁰⁸ Tito, Joszip Broz: A Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg megeremtése. i. m. 293–295.; Forgács: Tito háborúja i. m. 247–250.

¹⁰⁹ Tito, Joszip Broz: Rendeletek. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megeremtése és fejlődése. i. m. 74–75.

¹¹⁰ Tito, Joszip Broz: Rendelet. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megeremtése és fejlődése. i. m. 200.

¹¹¹ Uo. 242.

¹¹² Liddel Hart, B. H.: Stratégia. Európa, Budapest, 2002, 552.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

ÖSSZEFOGLALÁS

A második világháború európai hadszínterén zajló irreguláris harcok közül a kiemelt három, a francia belső, a szovjet és a jugoszláv ellenállási mozgalom küzdelmei számos közös vonást hordoztak. Közös volt az ellenség, azonos volt a harcmódor, mindhárom támogatták a szövetséges hatalmak, és a regularizálódásra való törekvés is megjelent mindhárom esetében. A vizsgált emlékiratok alapján megállapítható, hogy az irreguláris erők jelentős módon hozzájárultak az ellenség legyőzéséhez, sőt, amint azt a jugoszláv példa mutatta, a partizánok önerejükből még a politikai hatalom megszerzésére is képesek voltak. Hadtudományi szempontból tekintve kijelenthető, hogy e korszak irreguláris háborúiban felhasználták a megelőző korok katonai szakíróinak e témával foglalkozó munkáit, valamint a már lezajlott gerilla- és partizánháborúk gyakorlati tapasztalatait, vagyis szoros kapcsolat, kontinuitás figyelhető meg közöttük. Ez a jelenség igaz volt a hidegháború időszakára is, amikor a gyarmattartók és a szuperhatalmak elleni küzdelem során a függetlenségükért harcolók jelentős módon támaszkodtak a 19. század elejétől íródó gerillaelméletekre.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Andronyikov, N. G. (főszerk.): A második világháború története 1939–1945. 4. k. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1977.
2. Asprey, Robert B.: War in the Shadows. The Guerrilla in History. Vol. 1., Doubleday & Co., Garden City (NY), 1975.
3. Beckett, Ian F. W.: Modern Insurgencies and Counter-Insurgencies. Guerrillas and their Opponents since 1750. Routledge, London–New York, 2004.
4. Beckett, Ian F.: Encyclopedia of Guerrilla Warfare. Checkmark Books, New York (NY), 2001.
5. Békés Márton: A gerilla-hadviselésről. *Kommentár*, 11. (2016/4) 3–32.
6. Clausewitz, Carl von: A háborúról. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.
7. de Gaulle, Charles: Háborús emlékiratok. Gondolat Kiadó, Budapest, 1973.
8. Eisenhower, Dwight D.: Keresztes háború Európában. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1982.
9. Forgács Balázs – Szem Géza: A partizánság Magna Chartája, *Társadalom és Honvédelem*, 19. (2015/3) 19–39.
10. Forgács Balázs: A néppel a népért – korai baloldali partizánelméletek (Marx, Engels és Lenin a forradalmi háborúról). *Hadtudomány*, 28. (2018/2) 41–55.
11. Forgács Balázs: A néppel az uralkodóért. Az első gerillaelméletek. *Felderítő Szemle*, 15. (2016/1) 21–57.
12. Forgács Balázs: Emlékiratok és hadikultúrák, *Társadalom és Honvédelem*, 11. (2007/3–4) 151–164.
13. Forgács Balázs: Tito háborúja. A partizán-hadviselés elmélete és gyakorlata Jugoszláviában. In: Kovács Bálint – Matevosyan, Hakob (szerk.): Politikai krízisek Európa

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

- peremén: a Kaukázustól a Brit-szigetekig. Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2014, 255–271.
14. Gazdag Ferenc: Franciaország története 1918–1995. Kossuth Kiadó, Budapest, 2011.
 15. Hahner Péter: Franciaország története. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2002.
 16. Keegan, John: A második világháború. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2008.
 17. Laqueur, Walter: Guerrilla Warfare: a Historical and Critical Study. Transaction Publishers, New Brunswick (NJ), 2004.
 18. Liddell Hart, B. H.: Stratégia. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2002.
 19. Mayer-Csejkovits Károly: A hadviselés és a hadvezetés történelmi fejlődése. *Magyar Katonai Szemle*, 1. (1931/10) 1–23.
 20. Morozov, V. P. (főszerk.): A második világháború története 1939–1945. 5. k. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1978.
 21. Ránki György: A második világháború története. 3. kiadás, Gondolat Kiadó, Budapest, 1982.
 22. Schmitt, Carl: A partizán elmélete. In: Uő: A politikai fogalma. Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, Budapest, 2002, 103–173.
 23. Sztálin, Jozsif Visszarionovics: A honvédelmi népbiztos parancsa (130. sz. – 1942. május 1.). In: Uő: A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1949, 45–54.
 24. Sztálin, Jozsif Visszarionovics: A honvédelmi népbiztos parancsa (345. sz. – 1942. november 7.). In: Uő: A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1949, 74–77.
 25. Sztálin, Jozsif Visszarionovics: A Legfelsőbb Főparancsnok parancsa (95. sz. – 1943. február 23.). In: Uő: A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1949, 83–91.
 26. Sztálin, Jozsif Visszarionovics: A Legfelsőbb Főparancsnok parancsa (195. sz. – 1943. május 1.). In: Uő: A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1949, 92–99.
 27. Sztálin, Jozsif Visszarionovics: A Legfelsőbb Főparancsnok parancsa (309. sz. – 1943. november 7.). In: Uő: A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1949, 122–127.
 28. Sztálin, Jozsif Visszarionovics: A Legfelsőbb Főparancsnok parancsa (316. sz. – 1944. február 23.). In: Uő: A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1949, 128–135.
 29. Sztálin, Jozsif Visszarionovics: A nagy októberi szocialista forradalom 24. évfordulójára. In: Uő: A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1949, 14–32.
 30. Sztálin, Jozsif Visszarionovics: A nagy októberi szocialista forradalom 26. évfordulójára, in: Uő., A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról, Szikra, Bp., 1949., 104–121.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

31. Sztálin, Joszif Visszarionovics: Beszéd a Vörös Hadsereg szemléljén 1941. november 7-én Moszkvában, a Vörös téren. In: Uő: A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1949, 14–32.
32. Sztálin, Joszif Visszarionovics: Rádióbeszéd. In: Uő: A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1949, 6–13.
33. Szűcs Anita: Mozgalomból állam? A francia ellenállási mozgalom szerepe a második világháborúban. *Múltunk*, 59. (2014/3) 38–61.
34. Thomas, Nigel – Abbott, Peter: Partisan Warfare 1941-45. Osprey Publishing, London, 1983.
35. Tito, Josip Broz: A fegyveres felkelés stratégiája és taktikája. In: Uő: Összegyűjtött művei. VI. k. 1940. október – 1941. április. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980, 174–209.
36. Tito, Joszip Broz: A JKP és a JKISZ valamennyi tartományi bizottságának. In: Uő: Az általános honvédelem és a nemzeti önvédelem. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980, 5–8.
37. Tito, Joszip Broz: A jugoszláv hadsereg végső hadműveletei. Sikereink titka. In: Uő: Önéletrajzi vallomások. 1. k. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985, 339–329.
38. Tito, Joszip Broz: A Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg megteremtése. Tudja meg mindenki, ki mikor és hogyan kezdte a harcot. In: Uő: Önéletrajzi vallomások. 1. k. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985, 293–295.
39. Tito, Joszip Broz: A jugoszláv népfelszabadító harc fejlődése és a nemzetközi események. In: Uő: Az általános honvédelem és a nemzeti önvédelem. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980, 153–164.
40. Tito, Joszip Broz: A népfelszabadító harc és pártunk szervezeti kérdései. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. Testvériség – Egység Könyvkiadóval, Újvidék, 1951, 20–28.
41. Tito, Joszip Broz: A népfelszabadító partizánosztatok feladatai. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. Testvériség – Egység Könyvkiadóval, Újvidék, 1951, 52–54.
42. Tito, Joszip Broz: A népfelszabadító partizánosztatok szerbiai főparancsnokságának. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. Testvériség – Egység Könyvkiadóval, Újvidék, 1951, 90–95.
43. Tito, Joszip Broz: A párt harci felhívása a felkelésre. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. Testvériség – Egység Könyvkiadóval, Újvidék, 1951, 47–51.
44. Tito, Joszip Broz: A proletár népfelszabadító rohambrigádok statútuma. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. Testvériség – Egység Könyvkiadóval, Újvidék, 1951, 84–87.
45. Tito, Joszip Broz: Az 1. proletárbrigád megalakítása. Megkérdeztem a harcosokat, mi a véleményük róla. In: Uő: Önéletrajzi vallomások. 1. k. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985, 279–287.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

46. Tito, Joszip Broz: Az 1941. évi szerbiai népfelkelés. A hősiesség csodái. In: Uő: Őnéletrajzi vallomások. 1. k. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985, 219–225.
47. Tito, Joszip Broz: Az Első Proletár Népfelzabadító Rohambrigád megalakítása. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalt, Újvidék, 1951, 83.
48. Tito, Joszip Broz: Az új forradalmi hadsereg. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalt, Újvidék, 1951, 88–89.
49. Tito, Joszip Broz: Brkónak és Vládónak. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalt, Újvidék, 1951, 59–60.
50. Tito, Joszip Broz: Jugoszlávia Kommunista Pártja a mai népfelzabadító harcban. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalt, Újvidék, 1951, 16–17.
51. Tito, Joszip Broz: Jugoszlávia leigázott népeinek harca. In: Uő: Az általános honvédelem és a nemzeti önvédelem. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980, 172–189.
52. Tito, Joszip Broz: Jugoszlávia megszállása 1941 áprilisában. A nép látta, hogy mi vár rá. In: Uő: Őnéletrajzi vallomások. 1. k. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985, 215–218.
53. Tito, Joszip Broz: Jugoszlávia Népfelzabadító Hadseregének megteremtése. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalt, Újvidék, 1951, 197–198.
54. Tito, Joszip Broz: Jugoszlávia népfelzabadító osztagai minden parancsnokának és századparancsnokának. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalt, Újvidék, 1951, 58.
55. Tito, Joszip Broz: Kedves Brkó. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalt, Újvidék, 1951, 64.
56. Tito, Joszip Broz: Macedónia Kommunista Pártja Tartományi Pártvezetőségének. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalt, Újvidék, 1951, 76–77.
57. Tito, Joszip Broz: Mik az új Jugoszlávia felszabadító harcának és forradalmi átalakulásának sajátosságai. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalt, Újvidék, 1951, 35–43.
58. Tito, Joszip Broz: Parancs valamennyi jugoszláv népfelzabadító partizánosztag törzskarának, politikai biztosának és harcosának – válaszul a megszállók és csetnikek gazzetteire. In: Uő: Az általános honvédelem és a nemzeti önvédelem. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980, 63.
59. Tito, Joszip Broz: Rendelet. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalt, Újvidék, 1951, 200.
60. Tito, Joszip Broz: Rendelet. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalt, Újvidék, 1951, 242.
61. Tito, Joszip Broz: Rendeletek. In: Uő: A jugoszláv hadsereg megteremtése és fejlődése. Testvériség – Egység Könyvkiadóvállalt, Újvidék, 1951, 74–75.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 3. szám

62. Tito, Joszip Broz: Támaszunk az ifjúság. A börtönben megfigyeltem, mennyire helytállnak a fiatalok. In: Uő: Önéletrajzi vallomások. 1. k. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985. 203–209.
63. Tito, Joszip Broz: Tárgyalásaim Draža Mihailovićtyal. Elárultak bennünket. In: Uő: Önéletrajzi vallomások. 1. k. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985, 226–230.
64. Tito, Joszip Broz: Utasítás a partizán harcmodorról frontális harcokra való áttérés fogyatékságainak kiküszöbölésére. In: Uő: Az általános honvédelem és a nemzeti önvédelem. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980, 197–198.
65. Tucker, Spencer C. (ed.): Encyclopedia of Insurgency and Counterinsurgency. A New Era of Modern Warfare, ABC-CLIO, LLC, Santa Barbara (CA), 2013.
66. Vuksic, Velimir: Tito's Partisans 1941-45. Osprey Publishing Ltd., Botley, 2003.
67. Zsukov, G. K.: Emlékek, gondolatok. I–II. k. 4. átdolgozott kiadás, Zrínyi Katonai Kiadó–Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976.